

nečistoće) i liječnici (jer mogu liječiti sve, opet bez straha od nečistoće). Na drugom kraju kastinskog spektra nalaze se daliti ili 'nedodirljivi', koji se tako nazivaju jer čak i dodir njihove sjene onečišćuje. Oni se obično bave vrlo nečistim poslovima, kao što je čišćenje ulica ili poslovi povezani s kanalizacijom. Iako se kastinska hijerarhija više javno ne priznaje, te je u Indiji predmetom cijelog niza vladinih zakona, teško je zanemariti činjenicu da je pripadnost kasti još uvijek važna u nekim područjima društvenog života hinduista, naročito braka.

Buddhizam

Buddhizam je posebno dobro prihvaćen na suvremenome Zapadu. Naravno, njegovu je brzu širenju na Zapadu znatno pridonio njegov položaj četvrte najraširenije svjetske religije, s više od 357 milijuna vjernika.

Buddhizam je osnovao Siddhartha Gautama (oko 563.–oko 483. god. pr. Kr.). Ime mu je bilo Siddhartha, a prezime Gautama, dok ime 'Buddha', pod kojim je danas poznat, otprilike znači 'prosvijetljeni'. Postoji nekoliko priča o duhovnom traženju kraljevića Siddharthe ili Gautame, kako ga se obično naziva. Primjerice, jedna narodna priča kaže da je, iako je bio odgojen u raskoši, na ugodnom kraljevskom dvoru, odvojen od vanjskoga svijeta, u dobi od tridesetak godina postao nemiran. Iako ga je njegov zaštitnički raspoloženi otac odvrćao od lutanja po svijetu on je konačno poduzeo tri putovanja u tri dana. Svakog od ta tri dana doživio je susret koji ga je potaknuo na razmišljanje o prirodi života. Susreo je pogrbljenog starca sa štapom, naslonjena na zid; gubavca, osakaćena od bola; i mrtvaca kojega tek što nije progutao plamen pogrebne lomače. Zaprepaštenom i potresenom tim prizorima, njegov vozač bojnih kola mu je objasnio kako takvi prizori ne samo što su uobičajeni, već i da starenje, bolest i

smrt čeka svakoga. Napokon, četvrti ga je izlet doveo do isposnika obrijane glave koji je, iako odjeven u rite, zračio smirenošću. Taj je susret potaknuo Gautamu da prihvati isposnički život. Stoga je iste noći napustio ugodno okruženje i sigurnost kraljevskoga dvora, napustio svoju lijepu ženu i obitelj, odrekao se svih svojih svjetovnih želja i započeo svoj duhovni put u potrazi za prosvjetljenjem. (Ovo odricanje od materijalnih stvari i obiteljskog života smatra se simboličnom pripremom za samostanski život, koji je važno obilježje buddhizma.) Iako su ga njegova kasnija lutanja vodila do različitih učitelja, ideja, metoda i teškoga trpljenja, napustio je sve nezadovoljan i neprosvijetljen. Konačno je sjeo pod jedno drvo – koje je otada, iz razumljivih razloga, poznato kao *bodhi* drvo (drvo prosvjetljenja) – odlučan ne micati se sve dok ne postigne potpuno prosvjetljenje. Priče dalje govore o njegovu napredovanju kroz stupnjeve kontemplacije što ga je, konačno, dovelo do savršenoga prosvjetljenja. U 35. godini, napokon je postao Buddha.

Poučen vlastitim iskustvom, Buddha je učio da je sve podložno promjeni i prolaznosti (*aničča*). Za razliku od hinduizma, za Buddhu čak ni 'sebstvo' ili 'duša' nisu nepromjenjivi. Štoviše, uopće razmišljati u kategorijama 'sebstva' zabluda je. Prirodno je, naravno, vjerovati da, ma što se u našem životu promijenilo, neko temeljno 'jastvo', neko osnovno 'ja' uvijek ostaje isto. Buddha je temeljito propitivao to vjerovanje. Sve je podložno promjeni. Nema nepromjenjivoga sebstva. To je načelo 'ne-sebstva' (*anatta*) važno. Iako teško shvatljivo, njegovo se učenje temelji na činjenici da ne postoji nikakvo nepromjenjivo 'ja' koje doživljava promjene u svijetu (pa često kažemo 'ja patim' ili 'ja starim'); sve se mijenja i sve je uvjetovano promjenom. Osobu se shvaća kao skup složenih fizičkih i mentalnih događaja i stanja koja se brzo mijenjaju. Naravno, budući da

jedno stanje utječe na drugo, postoji i uzorak tih promjena, pa tako i stalnost osobnih karakteristika. Misleći o životu kao o nizu trenutaka, možemo vidjeti da, primjerice, frustracija može dovesti do ljutnje, što onda dovodi do drugog, možda pogubnoga, stanja i tako dalje. Štoviše, kako nad tim promjenjivim stanjima nemamo potpunu kontrolu, a mnoga od njih su izazvana silama sasvim izvan naše kontrole, naš nas život pun nestalnosti frustrira, a obilježen je *dukkhom* (što se može prevesti kao 'patnja', 'bolest' ili, općenitije, 'nelagoda'). Ne treba ni spominjati da načelo ne-sebstva ima goleme implikacije na sve, pa i na učenje o reinkarnaciji. Za razliku od hinduizma, ovdje nema trajnoga sebstva koje putuje iz jednog života u drugi, opterećeno karmom prethodnih života. Umjesto toga, baš kao što jedno psihičko i fizičko stanje u ovom životu stvara drugo, tako su i naši stavovi i želje uzrokom ponovnoga rođenja bića u sljedećem životu. Stoga je u buddhizmu karma manje stvar rada i djelovanja, a više stavova i želja pojedinca. Odnosno, ono što jamči ponovno rođenje nije djelovanje kao takvo nego želja za životom. Samo ugasnućem svake želje, odricanjem privrženosti ovome životu, otklanjanjem samoga vjerovanja da je pojedinac sebstvo koje će biti spašeno, može se pronaći izlaz iz kruga ponovnih rođenja.

Doista, dok buddhisti često tumače *nibbanu* (nirvanu) – cilj duhovnoga traganja – kao stanje *postojanja bez žudnje*, ta je riječ izvorno značila 'ugasnuće', u smislu da pojedinac gasi plamen želje, zablude (npr. o sebstvu) i žudnje.

Nirvanu se, dakle, ne smije shvaćati kao raj ili kao neko stanje u kojemu sebstvo postoji u blaženstvu, jer postići nirvanu znači da nakon smrti više neće biti ponovnoga rođenja, te da se niz stanja i događaja koji čine pojedinca jednostavno prekida – plamen se gasi. Pa što se onda poslije smrti događa s pojedincima koji su uništili svoje strasti i pročistili svoj um? Prestaju li oni jednostavno

postojati? Buddha ne nudi nikakvih sustavnih razmatranja o životu poslije smrti, vjerujući da su takva pitanja besmislena te da odvrćaju pojedinca od duhovnoga traganja u ovome životu. U tom je smislu buddhizam vrlo praktičan, jer stavlja naglasak na bavljenje problemom *dukkhe*, umjesto na razmišljanje o tome što će se dogoditi kada se problem riješi. Štoviše, samo to pitanje odaje vjeru u sebstvo koje živi i poslije smrti i želju da se nadživi smrt, što su obilježja neprosvijetljenih osoba. Uza sve to, nirvana poslije smrti ipak nešto znači. Problem je u tome što je to nešto u tolikoj mjeri neusporedivo s bilo čime što već poznajemo, da je teško reći što nirvana zapravo jest. U određenome je smislu nirvana iznad postojanja, iznad svega što trenutačno znamo.

Nažalost, budući da ljudi nisu svjesni svoga sadašnjega stanja i da sebstvo shvaćaju kao bitno nepromjenjivo (nešto što može nastaviti živjeti čak i poslije smrti), privlače ih svjetovne stvari, a ne shvaćaju da su one promjenjive i prolazne. To je učenje izloženo u Buddhine 'četiri plemenite istine', koje čine srž buddhizma. 'Plemenite' su jer su istinite, jer ih naučava plemenita osoba, i jer, kad se shvate, stvaraju plemenite osobe. Četiri plemenite istine su sljedeće:

■ sve oblike postojanja, a pogotovo ljudski život, karakterizira *dukkha*;

■ *dukkha* i ponovno rođenje uzrokovani su željom i žudnjom za ovozemaljskim stvarima i za preživljavanjem sebstva, u ovom svijetu ili u sljedećem;

■ prestanak *dukkhe* (tj. nirvana) moguć je samo ako se ta žudnja može otkloniti;

■ način da se žudnja otkloni i tako postigne oslobođanje od *dukkhe* je plemeniti osmeročlani put.

Plemeniti osmeročlani put, četvrta Buddhina plemenita istina, propisuje praktične korake prema prosvjetljenju. Poznat je i kao 'srednji put', jer traži smjer između strogog asketizma i pretjerane putenosti. Put se sastoji od sljedećih stupnjeva: ispravan uvid; ispravna odluka ili htijenje; ispravan govor; ispravno djelovanje; ispravan život; ispravan napor; ispravna sabranost; i ispravno zadubljenje. Prva dva stupnja, koja se tiču mudrosti, bitna su za one koji tragaju za duhovnošću, jer oni pritom trebaju i ispravno razumjeti stvarnost i usmjeriti svoju misao k tome cilju. Sljedeća tri se odnose na buddhistički moral, koja je sadržana u 'pet pravila' (ili vrlina). Tragači se trebaju suzdržati od:

- nanošenja povreda živim bićima (uključujući, naravno, i životinje);
- krađe (tj. uzimanja onoga što im nije dano);
- zastranjivanja prema putenim užicima (npr. bludničenje, preljub);
- lažnog govora (npr. laganje, hvalisanje, ogovaranje, vrijeđanje);
- uporabe tvari kao što su droge i alkohol, jer one mogu zamagliti svijest i dovesti do gubitka kontrole i do krivih misli.

Napokon, preostala tri stupnja plemenitoga osmeročlanoga puta – ispravan napor, ispravna sabranost i ispravno zadubljenje – temeljna su za buddhističku praksu. Njegujući meditativne i psihičke vještine, oni vode do kontemplativnih stanja u kojima se um oslobađa misli i slika koje ga smućuju i

može se usredotočiti (*samadhi*). To se obično postiže sjedeći na mirnome mjestu, kao što je Buddha sjedio ispod drveta *bodhi*, i usredotočavanjem na jedan predmet.

Od Buddhinog doba razvile su se mnoge buddhističke škole. Iako su razlike među njima često složene, postoje u biti dvije važne struje: konzervativna, koja želi očuvati tradiciju, i liberalnija struja, koja prihvaća inovacije. Theravada buddhizam (*theravada*

Kip sjedećeg Buddhina na stupu. Šanti u Kašmiru.

znači 'učenje starijih'), konzervativna tradicija koja nastoji očuvati izvorno Buddhino učenje, učvrstila se na Cejlonu (današnjoj Šri Lanki). Danas je to prevladavajući oblik buddhizma na Šri Lanki, u Mijanmaru, Tajlandu, u Kambodži i Laosu. Upravo su na Šri Lanki stari theravadski redovnici sastavili i očuvali slavne buddhističke spise, *Tipitaka* – što znači 'tri košare' – napisane na jeziku pali.

Nečiji sljedbenici tvrde da je to najčišći oblik buddhizma.

Druga struja, mahajana buddhizam, pojavio se kasnije (oko 1. st.) u sjevernoj Indiji, a danas je raširen u Kini, Tibetu, Mongoliji, Nepal, Koreji i Japanu. Iako buddhizam ne štuje Boga stvoritelja, a theravada buddhizam je izričito ne-teistički, mahajanska škola uključuje pokrete koji, u određenoj mjeri, štuju Buddhu kao božanstvo. U središtu je

mahajana učenja nauk 'bodhisattva' – osoba koja je postigla prosvjetljenje može izabrati da odgodi nirvanu, te da dragovoljno ostane na svijetu kako bi pomogla nižim bićima da dostignu prosvjetljenje. To je povezano s još jednom osobinom mahajanske tradicije, točnije s veličanjem vrline samilosti (koja je, suprotno theravadskoj školi, jednaka mudrosti). Zbog samilosti prema drugima, bodhisattva odgađa nirvanu. Kako sva živa bića mogu postići prosvjetljenje, bodhisattva im nastoji pomoći u postizanju toga cilja.

Konačno, vrijedno je spomenuti i vrlo popularan oblik mahajana buddhizma, buddhizam čiste zemlje. Sve važniji u Kini i Japanu, buddhizam čiste zemlje karakterizira štovanje bodhisattve Amide (Amitabha, na sanskrtu) koji se, tvrdi se u sutrama, zavjetovao da će sve ljude odvesti u raj, 'čistu zemlju'. Iako čista zemlja nije nirvana, čovjek može biti siguran da će iz nje dosegnuti nirvanu. Središnje mjesto u štovanju čiste zemlje ima zazivanje Amidina imena u napjevu zvanom *nembutsu*: 'Zdravo Amida Buddha' (*Namu Amida Butsu*). Honen (1133.–1212.), učenik japanski buddhistički redovnik na čijim se idejama temelji škola čiste zemlje (jodoshu) u Japanu, tvrdio je da je slijedio 'laki put', put koji je naglašavao samo iskrenu i jednostavnu vjeru u Amidu. Oslobođenje nije teško ni složeno, niti je samo za odabrane. Bio vjernik učen ili neobrazovan čovjek, samo će ga štovanje Amide i ponavljanje *nembutsua* dovesti do ponovnoga rođenja u Amidinoj čistoj zemlji.

Sikhizam

Ne samo što je sikhizam oduvijek bio usko vezan za mjesto svojega nastanka (Pandžap u sjeveroistočnoj Indiji), nego i većina sikha (oko 13 milijuna) i danas tamo živi. U ostalim dijelovima Indije ima ih oko 2 milijuna, a najveća zajednica sikha izvan Indije (oko

500 000) živi u Velikoj Britaniji. Ukupna svjetska populacija sikha je oko 16 milijuna.

Utemeljitelj, guru Nanak (1469.–1539.), rođen je od roditelja hinduista u Pandžapu blizu Lahorea, u kojemu je u to doba bila snažna islamska zajednica. Taj se dvojni kontekst islama i hinduizma odražava u korijenima sikhizma. Nezadovoljan nekim gledištima i islama i hinduizma – naročito hinduističkim ritualizmom, uporabom kipova, kupanjem na mjestima hodočašća, i pojmom kaste – Nanak je, u skladu s velikim dijelom *bhakti* pobožnosti, isticao unutarnje štovanje i ljubav prema jednome Bogu. Bliskost s Bogom postiže se unutarnjom, pobožnom duhovnošću, a ne kroz obrede i ceremonije. Doživjevši izravno iskustvo s Bogom, Nanak izjavljuje da 'ne postoje hinduisti, ne postoje muslimani'. To je naznačilo njegovo poslanje da ponudi treći put, Nanakov *panth* (Nanakov put) – zajednicu sikha odanu Nanaku kao njihovom guruu. Ta je prva skupina učenika potekla gotovo u cijelosti iz hinduizma. Osim što je oko sebe okupio učenike Nanak je i napisao mnoge lijepe nabožne himne te postavio temeljni nauk onoga što će kasnije postati sikhizmom. Nakon Nanaka bilo je devet gurua, a posljednji je bio guru Gobind Singh (1666.–1708.). Pod tim je nizom gurua sikhizam cvjetao: osnovan je sveti grad sikha Amritsar, te je sastavljena sveta knjiga sikha, *Guru Granth Sahib* (poznat i kao *Adi Granth*). Stoga se sikhizam često naziva vjerom gurua. Doista, koncepcija gurua i učenika ima središnje mjesto u sikhizmu; riječ *sikh* znači 'učenik', ili onaj koji uči od duhovnoga učitelja/gurua. Guru Granth Sahib smatra se guruom kojega se, poput Boga, priznaje za 'istinskoga gurua' (*Sat-Guru* i *Waheguru*): 'Istinski guru daruje život i svima pruža

Sikhski vojnici u tradicionalnoj nošnji dio koje je i veliki talwar (mač).
